

DİRSE HAN OĞLU BOĞAÇ HAN HİKÂYESİNİN YAPISAL ÇÖZÜMLEMESİ*

Structural Analysis of The Story of Boghach Khan, Son of Dirse Khan

Dr. Öğr. Üyesi Svitlana NESTEROVA COŞKUN**

ÖZ

Dede Korkut Kitabı Türk toplumunun geleneksel değerlerini ve toplumsal normlarını araştırmak için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Ancak, söz konusu destanda değer ve normlar henüz kavramsallaştırılmamıştır, örnek davranış ve eylem diliyle anlatılmıştır. Bu nedenle, bunların tespiti için özel bir yöntem ihtiyacı duyulur. Bu çalışma, Yapısalcı Kuram çerçevesinde geliştirilmiş olan mit çözümleme yöntemini *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*'na uygulayarak alan literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmada, öncelikle araştırma yöntemi ile araştırma nesnesi arasındaki uygunluğun incelenmesinin ardından, üç aşamalı olarak karakter, kompozisyon ve olayların analizi gerçekleştirilmiştir. Ardından anlatının eşzamanlı ve artzamanlı dizgelerini yansıtan eylemler tablosu oluşturulmuştur. Araştırmanın gösterdiği gibi, hikâyede yer alan karakterler, toplumsal örgütün çeşitli tabakalarını temsil etmekte ve simetrik çift karakterden oluşan dengeli bir sistemi oluşturmaktadır. Hikâye kompozisyonunda, farklı yaşamsal süreçleri yansıtan üç bölüm belirlenebilir. İlk bölümde Boğaç Han'ın fiziki olarak dünyaya gelmesi, ikincisinde ismini elde etmesiyle sosyal yaşama katılması ve üçüncü kısımda ise siyasi hiyerarşide kalıcı bir yer edinmesi konu edilir. Hikâyede ayrıca aile içi, merkezi ve lokal olmak üzere üç iktidar düzleminin etkileşiminin gerçekleştiği tespit edilmiştir. Söz konusu iktidar düzlemleri aynı bütünsel bir yapının parçaları oldukları için, herhangi bir düzlemde bir eksiklik veya değişikliğin meydana gelmesi, diğer tür ilişkilerde dönüşümlere yol açar. Buna göre, hikâyenin ilk kısmında, belirli bir yapısal unsurun eksikliği, ikinci kısımda ise söz konusu unsurun fazlalığı sorunsal anlatılmaktadır. Üçüncü bölüm ise bir sentezle, yani tezatların kaldırılması ve toplumsal dengenin sabitlenmesiyle karakterize edilir. Hikâyenin olay örgüsünde tespit edilen 16 eylem içerisinde, farklı motivasyon taşıyan dört eylem grubu belirlenmiştir. Buna göre, birinci grup yaşamın devam etmesi uğruna toplumsal dengenin bozulmasına yol açan eylemleri, ikinci grup toplumsal düzenin korunması amacıyla gerçekleştirilen öldürme eylemlerini, üçüncü eylem grubu toplumsal statüyü korumak adına başkasına yapılan haksızlık durumları, dördüncü grup ise, aynı amaçla yapılan özveri eylemlerini kapsar. Buna dayanarak, hikâyenin süreklilik ile istikrar, bencilik ile fedakârlık gibi olguların kavranması ve değerlendirilmesine aracılık ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu karşıt kavramlardan ilk çiftin yaşam ve ölüm gibi insan varoluşunun temel ontolojik durumlarına, diğer kalan çiftin ise bireysellik ve toplumsallık gibi sosyal yaşamın parametrelerine işaret ettiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte araştırma, hikâyede yaşamın mutlak bir değer olmadığı gibi, ölümün de mutlak kötülük olarak anlatılmadığını ortaya koymuştur. Her iki olgu, ancak iktidar ilişkilerinin kalıcılığına katkıda bulunması bakımından değerlendirilir. *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*'nun analizi, Oğuz Türklerinin yaşam ve kültüründe toplumsal örgütlenmenin kalıcılığının en üst değer olduğunu göstermiştir. Söz konusu değeri sağlaması maksadıyla hikâyede başta sadakat, vefakârlık ve fedakârlık gibi davranışlar örnek gösterilerek, bireyci tavırdan vazgeçme ve toplumsal çıkarı gözetme tutumunun teşvik edildiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Dede Korkut Kitabı, Dirse Han, Boğaç Han, Yapısal çözümleme, Değerler.

ABSTRACT

The Book of Dede Korkut is an important source for studying the traditional values and social norms of Turkish society. However, such a study requires the use of special methods, since the values and social norms in this epic are not yet conceptualized, but are expressed in the language of actions and exemplary deeds. This study aims to apply the method of myth analysis developed within the framework of structural theory to The Story of Boghach Khan, Son of Dirse Khan and thus contribute to the field literature. In the study, we first considered the correspondence between the method and the object of research, and then, in three stages, carried out the analysis of the characters, composition and events of the story. As a result, we compiled a table of actions that reflects the synchronic and diachronic sequences of the narrative. As our research shows, the characters in the story represent different layers of social organization and form a balanced system consisting

* Geliş tarihi: 10 Nisan 2023 - Kabul tarihi: 6 Eylül 2023

Nesterova Coşkun, Svitlana. "Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesinin Yapısal Çözümlemesi" *Milli Folklor* 141 (Bahar 2024): 54-65

** Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bartın/Türkiye, scoskun@bartin.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-4128-708X.

of pairs of symmetrical characters. The composition of the story can be divided into three parts, which reflect various life processes. The first part tells about the physical birth of Bogach Khan, the second one describes his participation to public life after gaining a name, the third part tells about his obtaining a permanent place in the political hierarchy. There is also an interaction between intra-family, central and local levels of power in the story. Since these power planes are part of the same whole structure, the occurrence of a deficit or change in any plan leads to transformations in other types of relationships. Accordingly, the first part of the story describes the problem of the absence of a certain structural element, and the second tells about the excess of the element. The third part is characterized by synthesis, removal of contradictions and stabilization of the social status quo. Among the 16 actions indicated in the plot of the story, we identified four groups of actions with different motivations. Accordingly, the first group includes acts that cause a violation of the social balance for the sake of continuing life, the second group includes acts of murder in order to maintain public order, the third group includes acts of injustice to protect social status, and the fourth group includes acts of self-sacrifice for the same purpose. Based on this, it was concluded that the story mediates the comprehension and evaluation of such phenomena as continuity and stability, selfishness and self-sacrifice. The first pair of these binary oppositions refers to the basic ontological states of human existence, such as life and death, and the other pair points to the parameters of social life, such as individuality and society. However, the research has shown that in this story life is not an absolute positive value, and death is not described as an absolute evil. Both phenomena are evaluated only in terms of their contribution to the permanence of power relations. Analysis of The Story of Boghach Khan, Son of Dirse Khan n showed that the constancy of social organization is the highest value in the life and culture of the Oghuz Turks. To ensure this value, the story encourages the rejection of individualistic attitude in favor of the interests of society by demonstrating such patterns of behavior as devotion, loyalty and self-sacrifice.

Keywords

The Book of Dede Korkut, Dirse Khan, Boghach Khan, Structural analysis, values.

Giriş

Oğuz Türklerinin yaşantılarını konu eden epik öykülerden oluşan *Dede Korkut Kitabı* Türk kültürü araştırmaları için önemli başvuru kaynağını oluşturmaktadır. Söz konusu eser başta dil, tarih ve edebiyat olmak üzere birçok sosyal bilimin ilgi odağında olup, ayrıca Türk topluluklarının geleneksel siyaset anlayışı, toplumsal düzen, etik norm ve değerler hakkında bilgi içermesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Son zamanlarda gerek eğitim gerek siyaset ile toplumbilim bağlamında yapılan *Dede Korkut* hikâyelerindeki toplumsal değerler konulu araştırmaların sayısının artışı bunun bir göstergesidir (Arslan & Köktürk 1997, Günay 1998, Günay 2000, Deveci 2013, Özbay & Karakuş 2011). Ne var ki, tartışmasız olarak bütün hikâyelerin ana eksenini oluşturduğu kabul edilen toplumsal değer ve normlar, eserde kavramsallaştırılarak, tanımlanarak ve gerekçelendirilerek sunulmamaktadır. Eser sözlü geleneğin bir ürünü olmasından dolayı, tarihsel gerçekleri belgesel bir kesinlikle değil, edebi hikâyecilik üslubuyla, alegoriler ve abartılarla yüklü sembolik dil ile aktarmaktadır. Bu durumda, bir yandan *Dede Korkut Kitabı*'ndaki hikâyelerin anlamsal içeriğinin sanatsal formundan çıkarılıp değerlendirilebilmesi için, diğer yandan ise söz konusu değerlendirme esnasında özneliliğin ve taraflılığın önlenmesi amacıyla bir yöntemin kullanılması önem arz etmektedir. Bu çalışmada, Yapısalcılık çerçevesinde kültürel olgular analizi için tasarlanmış yöntem, *Dede Korkut Kitabı*'ndan *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*'nun analizi için uygulanacaktır. Bu bağlamda, Fransız düşünür Claude Levi-Strauss'un özellikle mitler için geliştirdiği yöntemi ile hikâyede yer alan karakterler, kurgusal öğeler, olay ve eylemler arasındaki ilişki örüntüleri tespit edilerek, boyun anlatı düzleminden anlam düzlemine ulaşılmaya çalışılacaktır. *Dede Korkut Kitabı* araştırmaları kapsamında, boyların yapısal unsurlarının belirlenmesine yönelik halen yapılmış bir dizi çalışma mevcut olmakla birlikte (Eliuz 2015, Oğuz 1996, Şahin 2017, Uç 2003, Ekici 2001, Saraç 2015), Lévi-Strauss'un öngördüğü gibi, anlatının dinamik olay dizgesinin çözümlenmesinden hareketle yapılan bir toplumsal değer analizinin daha önce yapılmadığı görülmektedir. Çalışmamız, böylece, aynı zamanda söz konusu metodolojik yaklaşımın *Dede Korkut*

Kitabı başta olmak üzere Türk destanları araştırmalarında kullanılabilirliği ve verimliliğini değerlendirmeye de olanak sağlamış olacaktır.

Bu çalışmada, öncelikle analiz edilecek olan boyun özelliklerine ve uygulanacak olan yöntemin ayrıntılı açıklamasına yer verilmekte, ardından metnin üç aşamalı analizi (karakter, kompozisyon ve olayların düz dizgesi) gerçekleştirmekte ve neticede yapısal ilişkileri yansıtan tablo ortaya konulmaktadır. Bu çözümleme yöntemiyle, boyun kurgusunun dinamiğini ve sürekliliğini sağlayan motiflere ve toplumsal değerlere nesnellik sağlamak amaçlanmıştır.

1. Hikâyenin Özellikleri

Yapısal analiz yönteminin *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*'na uygulanabilmesi için, söz konusu anlatının mitolojik bir mahiyete sahip olduğu varsayımını kabul etmemiz gerekir. Genel olarak mit, geçmişten bugüne kadar aktarılan, insanoğlunun evreni, doğayı, kendini anlamaya ve anlamlandırmaya yönelik ilk ve temel bir anlatı biçimi olarak tanımlanabilir. Bir yazara ait olmaktansa mit bir geleneğin veya topluluğun ortak öyküsüdür. En eski mitler yaratılış, yaşam ve ölüm, insan ve tanrılar gibi konuları işler (Eliade 2021:20-25). Daha geç dönemlerin mitleri, kahramanlık öyküleriyle tarihi muhafaza etmeye yönelik ilk teşebbüsler olarak, daha çok toplumsal gerçekliği açıklamaya, değerleri ve davranış kalıplarını yerleştirmeye ve ortak yaşam kurallarını ortaya koymaya çalışır. *Dede Korkut Kitabı*'ndaki hikâyeler, doğal ve doğüstü unsurları ve karakterleri içermekle birlikte, kurgusal olarak toplumsal olgular ekseninde döndükleri için, olgun kültürün kurucu hikâyeleri olarak değerlendirilebilir. *Dede Korkut Kitabı* üzerinde yapılan araştırmalar destanın 13-14 yy. Karadeniz'le Hazar denizi arasındaki coğrafyada meydana gelen tarihsel olaylara işaret ettiğini ve 15. yüzyılın ortasında kaleme alındığını gösterir (Rossi 1999:212; Boratav 2010:57-61). Bununla birlikte, hikâyelerin konuları, kurgusal özellikleri, anlatı üslubu ve dili çok daha eskiye uzanan bir geleneğin ürünü olduğunu göstermektedir. İlk örnekleri 5. yüzyıldan önce çıktığı bilinen Oğuzname anlatıları geleneğinin önemli bir örneği kabul edilen *Dede Korkut* destanında (Bayat 2021:22), diğer Oğuz destanlarıyla birçok ortak motif ve karaktere sahiptir. *Dede Korkut* destanındaki bazı hikâyelerin Oğuz Türklerinin Seyhun Havzası ile Yedisu Bölgesinde yaşadıkları zamanlardan kaldığını (Yakubovskiy 1962:123; Jirmunskiy 1962:256), diğer öykülerden oldukça ayrı duran *Başat ve Tepegöz* boyunun ise milat öncesi dönemlere ait olduğu düşünülmektedir (Rossi 1999:213). Öykülerin asırlar boyu muhafaza edilebilmesi, muhtemelen, eserde efsanevi *Dede Korkut* karakteriyle temsil edilen, ozanların icra ve aktarımıyla mümkün olmuştur (Barthold 1962:112-114). Fuat Köprülü de bu hikâyelerin nazımın iptidai şekli ile düzenlendiği ve kopuzların eşliğinde icra edildiği kanaatini dile getirmektedir (Köprülü 1980:77). Bunun yanında, günümüze ulaşılan nüshaların karşılaştırılması sonucunda tespit edilebilen farklılıklar ve ortak yönler (Pehlivan 2015:170), eserin farklı varyantlarda dolaşımında olduğunu göstermektedir. Bütün bu olgular, eserin sözlü gelenekte kaynağını bulan halkın ortak ürünü olduğu ve dolayısıyla mitlere özgü nitelikleri taşıdığını göstermektedir.

Bu çalışmada incelenecek olan *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*, *Dede Korkut Kitabı*nın Dresden ve Vatikan nüshalarında ilk sırada yer almaktadır. En genel hatlarıyla bu boy Oğuz beylerinden biri olan *Dirse Han* ve ailesinin yaşantılarını konu almaktadır. Bazı araştırmacılar yazılı Oğuznameyi bir tarih yazma teşebbüsü olarak değerlendirseler de (Bayat 2021:22), araştırdığımız hikâye belirli şahsiyetlerin hayatlarını kaydetmekten çok, zamansal ve mekânsal olarak soyutlanmış ve sembolleştirilmiş karakterleri ve tipik olayları anlatır (Boratav 2010:57). Bu yönüyle de söz konusu anlatı mitolojik karakter gösterir.

2. Çözümleme Yöntemi

Claude Levi-Strauss'un 1955 yılında yayınladığı *Mitin Yapısal Analizi* isimli makale, yapısal antropoloji alanındaki en etkileyici uygulamalı çalışmalardan biri olup, mitlerin analizi için adeta bir rehber niteliğindedir. Lévi-Strauss miti tüm toplum tarafından paylaşılan endişe ve sorunları giderme çabası, toplumsal yaşama yön veren değerleri ifade etme formu olarak görür (Lévi-Strauss 1955:428-429). Ne var ki, mitin içeriği ve işleyişi açık olmakla birlikte, asıl anlamı ve değer dizgesi gizlenmiştir. Düşünre göre, söz konusu içeriğe ulaşmak için mitin kurgusunda yer alan unsurların ve aralarındaki ilişkilerin tespitini yaparak, bunları bir arada tutan yapıyı keşfetmek gerekir: "Mitin anlamı varsa, bu anlam, onları oluşturan ayrı öğelerde değil de bu öğelerin aralarında birleşme tarzında aranmalıdır." (Lévi-Strauss 2012:303)

Lévi-Strauss'un mitlerin analizi için geliştirdiği yöntemin daha iyi anlaşılması bakımından, söz konusu yöntemin temelinde yatan yapısalcılık kuramının bazı ilke ve varsayımlarını özetlemek faydalı olacaktır. İlk önce, yapısalcılık bütün kültürel ve sosyal fenomenleri bütünsel bir sistem olarak ele alır. Bu sistemde bir ilişkide meydana gelen herhangi bir değişiklik, diğer ilişkileri de etkiler. Yöntemin dayandığı başka bir ilke, ikili karşıtlık kavramıyla ilişkilidir. Dilin, unsurlarındaki farklılıklarına dayanarak işlendiğini keşfeden Saussure'un (2001:175) ardından Lévi-Strauss yapı oluşturucu en temel ilişkiler arasında *ikili karşıtlıklar* olduğunu tespit eder. İkili karşıtlıklar, birbiriyle ilişkili ve dışlama veya değilleme yoluyla karşıtlık olarak tanımlanabilen (alt/üst, iyilik/kötülük gibi) kavramlardır (Lévi-Strauss 1993:253). Mitolojik anlatılarda, insanların karşılaştıkları sorun ve endişeler söz konusu karşıt kavramlar aracılığıyla belirlenir, tanımlanır ve daha sonra mitin bütünsel ve dengeleyici yapısında yatıştırılır.

Uygulanacak olan yöntemin başka önemli esası ise, kültür olgularının temelindeki yapıların farklı zaman tiplerine sahip olmasıyla ilişkilidir. Bu özellik başlangıçta Saussure tarafından dilde artzamanlı olarak aktarılan bir dil sistemi (langue) ile eşzamanlı dil uygulaması (parole) arasında yapılan ayırımla belirlenmiştir (Saussure 2001:139-149). Lévi-Strauss benzer bir şekilde mitlerde de değişken ile kalıcı özellikleri taşıyan farklı zamansal boyutların var olduğunu tespit eder. Ona göre, "Efsaneye atfedilen esas değer, zamanın belli bir anında cereyan ettiği varsayılan olayların sürekli bir yapı oluşturmamasından kaynaklanmaktadır. Bu yapı, aynı anda geçmiş, şimdiki ve gelecek zamanlarla ilgilidir." (Lévi-Strauss 2012:302)

Yapısalcılık çerçevesinde geliştirilen mit çözümleme yöntemi, anlatının yapısal ve kurgusal unsurlarının yanı sıra, mite has olan bir anlam biriminin tespitine dayanır. Buna göre, henüz kavramsal soyutlama pratikleri düzeyine ulaşmamış olan bir kültürün eserlerinde anlam, somut eylem veya fonksiyon diliyle ifade edilir (Propp 2011; Lévi-Strauss 1955). Mitin temel anlam birimi (mytheme), mitolojik anlatının örgüsüne etki eden bir olayı veya ilişkiyi temsil eder. Lévi-Strauss, mit çözümlemesinin ilk aşamasında söz konusu temel birimlerin tespitini yapmak için "olduğunca kısa tümceler kullanarak olaylar zincirini açıklamak" gerektiğini söyler (2012:305). Bu şekilde sıralanmış olaylar sırası, mitin geri-dönüşsüz zamansal dizgesini oluşturur. Sonra söz konusu olay dizgesindeki her unsur, eylem tipi açısından incelenir ve bir nevi kartla fişlenir. Aslında yöntemin en çetin kısmının bu aşama olduğu söylenebilir, çünkü olay gruplarının veya "demetlerinin" belirlenmesi araştırmacının gözlem ve yorumuyla çıkarılması gereken bir şeydir.

Analizin ikinci aşamasında fişlenmiş olaylar niteliklerine göre gruplandırılır ve aralarında oluşan ilişki demetleri tespit edilir. Lévi-Strauss, mitin gerçek temel birimlerinin ayrı ilişkiler değil de söz konusu ilişki demetleri olduğunu ve temel birimlerin

ancak bu demetlerin bağdaşmaları sayesinde belirtici bir işlev kazandığını iddia eder. Mitin yapısındaki geri-dönüşümlü dizgeyi oluşturan söz konusu ilişki paketlerini belirlemek için, ortak bir özelliği temsil eden kartlar alt alta (eşzamanlı olarak) bir kolon şeklinde dizilir (Lévi-Strauss 2012:309).

İncelenen mit bu aşamada hem yatay hem de dikey boyutlara sahip olan bir tablo şeklinde kaydedilir. Böyle bir tabloda soldan sağa doğru okunabilen yatay satırlar mitin artzamanlı dizgesini, dikey kolonlar ise eşzamanlı dizgesini belirler. Lévi-Strauss'a göre, mitin anlamı yatay eksen üstünde gelişen artzamanlı olay örgüsünden çok, mitin dikey eksen üstünde yer alan eşzamanlı ilişkiler yapısında yatar. Söz konusu anlamı/anlam veya -yapısalcılık kuramına özgü terimleri kullanırsak- gösteren/gösterilen boyutlarının mit içindeki işleyişi açık bir şekilde şöyle açıklanabilir:

“Efsaneyi anlatmak durumunda kalsaydık, kolon şeklindeki bu dizilişi göz önünde bulundurmayacak ve satırları soldan sağa ve yukarıdan aşağıya doğru okuyacaktık. Ancak efsaneyi anlamak söz konusu olduğunda, artzamanlı nitelikteki bir yapı (yukarıdan aşağıya) işlevsel değerini yitirir ve “okuma” soldan sağa ve kolon kolon -her kolonu bir bütün olarak düşünürsek- gerçekleşir.” (Lévi-Strauss 2012:308)

Lévi-Strauss'un önerdiği şekliyle mitolojik hikâyede yer alan olay ve eylemlerin tabloya yerleştirilmesi, mitin aslında döngüsel bir yapıya sahip olduğu gerçeğini göz önüne serer. Demet içinde toplanan ilişkilerin çeşitlenmesi, onlar aracılığıyla dolaylanmış yaşamsal çelişkiler veya sorunlar yatıncaya kadar devam eder. Mitin asıl anlamı, işte bu sürekli tekrarlanan benzer hallerde saklıdır. Daima tekrarlanan eylemlerin amaç ve motifleri, aslında hikâyenin vurgulamaya ve dinleyiciyi buna göre yönlendirmeye çalıştığı değerler silsilesini oluşturur. Söz konusu değerler anlatıda tek başına değil, fakat onların belirlenmesini sağlayan karşıt kavramların eşliğinde ele alınır. Dolayısıyla, çıkartığımız demetler mutlaka çift, demetleri simgeleyen kavramlar ise zıt olmalıdır. İşte bu ikili karşıtlıklar, mitolojik hikâyenin ait olduğu kültürün temel kavram çiftlerini temsil eder.

Yukarıda esaslarını ve süreci özetlediğimiz yapısal çözümleme yöntemini *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*'na uygulamak için bu çalışmada öncelikle hikâyede yer alan ve eylemin öznesi olan karakterler ve kompozisyon özellikleri incelenecek, ardından olaylar tablosu aracılığıyla kurgunun yapısı ve değer dizgesi belirlenecektir.

3. Karakterler ve kompozisyonun yapısal özellikleri

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nda olup biten olaylar, en geniş anlamda toplumsal düzen sorunsalı etrafında dönmektedir. Söz konusu boyda yer alan karakterler ve aralarındaki ilişkiler, toplumsal yaşantının çeşitli yönlerini temsil eden ve hepsi bir arada belirli ilkelere göre işleyen tutarlı ve dengeli bir sistemi oluşturur. Karakterler arasında başta Boğaç ve Dirse Han olmak üzere Kam Gan oğlu Han Bayındır, Kırk Yiğit (Namert), Dirse Han'ın Hatunu, Kırk İnce Belli Kız gibi eyleyenler yer almaktadır. Bunun yanı sıra, çok kısa da olsa olayların şahidi ve anlatının protogonisti olan Dede Korkut ile Hızır'ın yer aldığını görmekteyiz. Han Bayındır, iktidar hiyerarşisinin bir nevi koordinatlarını oluşturan öykünün başlangıcını tetikleyen güç ve yasa koyucusu olarak karşımıza çıkar. Dede Korkut ile Bayındır Han karakterleri ayrıca öyküleri bir arada tutan tarihsel ve kültürel zemini simgeler (Gökyay 1973:CXLVIII). Karakterlerin özellikleri incelendiğinde, aralarında simetrik bir yapı oluşturan çift unsurların olduğunu görmek mümkündür. Örnek olarak Dirse Han-Dirse Han'ın Hanımı, Dirse Han-Boğaç Han, Boğaç-Boğa, Kırk Namert-Kırk İnce Belli Kız gibi karakter çiftleri gösterilebilir. Bu karakter çiftlerinin bazen özdeşlik ve yerine geçme durumunda buldukları (Dirse Han, Boğaç ve Boğa örneklerinde olduğu gibi), bazen de birbirini dengeleyen veya hatalarını düzelteren güçler olduklarını (Dirse Han ile Hanımı, Kırk Namert ile Kırk İnce

Belli Kız) gözlemlemek mümkündür. Dikkate değer ki, bu anlatıda sıradan halkın yaşamından ve temsilcilerinden bahsedilmemektedir. Söz konusu boy, yarı göçebe yaşam sürdüren topluluğun aristokrat tabakasının soyutlanmış ve idealleştirilmiş ilişkilerini konu etmektedir (Yakubovskiy 1962:128).

İncelenen boyun kompozisyonuna bakıldığında, onun üç bölümden oluştuğu söylenebilir. Buna göre, Dirse Han'ın oğlunun dünyaya gelmesi (fiziki doğum), ismini elde etmesi (sembolik ve sosyal var oluş) ve hanlık konumuna yükselmesi (siyasi hiyerarşisinde yer edinme) gibi yaşamsal süreçler konu edilmektedir. Boy, Oğuz topluluklarının güç hiyerarşisi prensibine göre düzenlendiğini anlatır. Şöyle ki, Bayındır Hanın gücü Oğuz Beylerin birliği üzerinde hüküm sürmekten kaynaklanır. Toplumsal statüyü Oğuz Beyler arasında bulunmaktan kazanan Dirse Han'ın gücü, ona bağlı olan kol kuvvetlere (kırk yiğit) ve ailevi ilişkilere dayanır. Çocuklarının var olmaması olgusu, Dirse Hanın Oğuz Beyler arasındaki konumunu zayıflatır. Çocuğun doğuşuyla, hiyerarşinin üst düzeydeki bağlantıları tekrar geçerliliğini kazanır.

Öte yandan, Dirse Han'ın oğlunun yetişmesi ve bir sosyal fail olarak kendini ortaya koyması hiyerarşinin alt kısımlarında yapısal değişikliklere yol açar. Boyun ikinci kısmında iktidar hiyerarşisinin yeni bir ögesi olarak Boğaç, Dirse Han ile kırk yiğit arasında yer almaktadır. Kırk yiğidin statüsünün zayıflaması, ikinci dönemde meydana gelen olayları tetikler. Bu dönem, Boğaç'ın hem babasıyla hem de onun yiğitleriyle çatışık durumda bulunmasıyla karakterize edilebilir ve Boğaç'ın sembolik öldürülmesiyle sona erer. Üçüncü dönemde Boğaç Han, Dirse Han'a ihanet eden kırk namerdi yenip babasını kurtarır. Bayındır Han Boğaç'a beylik ve taht vererek, baba ve oğul arasındaki gerilimi ortadan kaldırır: Artık onlar çatışık değil, eşit durumdadır. İktidar çatışmasının dinmesiyle birlikte anlatı sona erer.

Boyun kompozisyonu yapısalılık kuramının varsaydığı gibi bir ilişkiler bütünü bakımından incelendiğinde, onun toplumun işleyişini sağlayan üç temel iktidar düzlemi arasındaki etkileşimi yansıttığı açıkça görülür. Bunlar Aile düzlemi (baba-oğul, Han ile Hatunu arası ilişkiler), Merkezi İktidar düzlemi (Bayındır Han ile Oğuz Beyleri arasındaki ilişkiler) ve Lokal iktidar (Dirse Han ile onun idaresinde olan kırk yiğit arasındaki ilişkiler) düzlemidir. Söz konusu üç iktidar düzlemi ortak bağlantılı yapının parçaları oldukları için, herhangi bir düzlemde bir eksikliğin veya değişikliğin meydana gelmesi, diğer tür ilişkilerde de dönüşümlere yol açar. Örneğin, aile düzlemindeki bir eksiklik (iktidarın sürekliliğini sağlayacak bir erkek evladının olmaması), Dirse Han ile Bayındır Han arasındaki ilişkileri etkiler. Diğer yandan, genç Boğaç'ın merkezi iktidar hiyerarşisine dâhil edilmesi, Dirse Han ile yiğitleri arasındaki ilişkilerin bozulmasına yol açar. Başka bir deyişle, boyun ilk kısmında, belirli bir yapısal unsurun yokluğu, ikinci kısımda ise söz konusu unsurun varlığı sorunsalı anlatılmaktadır. Üçüncü bölüm ise bir sentezle, yani tezatların kaldırılması ve toplumsal dengenin sabitlenmesiyle karakterize edilir. Buraya kadar yapılan analiz *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*'nun iktidar ilişkilerindeki dengenin bozulması ve yeniden sağlanması konusunu işlediğini açıkça göstermiştir. Ancak bu tür biçimsel inceleme, hikâyedeki problemleri olarak görünen davranış ve durumlara işaret etmediği için, ayrıca kurgudaki olay ve temaları incelemek gerekir.

4. Olayların artzamanlı ve eşzamanlı dizgesinin incelemesi

Yapısal çözümleme yöntemine göre, mitin temel mesajını ele verecek yapıya ulaşabilmek için öncelikle hikâyenin kurgusunda art arda sıralanan olayların veya hususların dizgesini belirlemek gerekir. Bunun için, olayların, mümkün olduğunca kısa cümlelerle özetlenmesi ve mit tablosunda yerleştirilecek “olay kartlarına” dönüştürülmesi

gerekir. Aynı zamanda bu dizgedeki unsurları yorumlayıp, aralarındaki ilişkileri, benzerlikleri ve tekrar durumlarını tespit etmek ve olayları sınıflandırmamızı sağlayacak özellikleri belirlemek önemlidir. Bu özellikler olayları gruplandırmamıza ve olay tablosunda biçimsel değişmezleri oluşturan düşey eksenini inşa etmemize olanak sağlar. Buna göre, *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*'nun artzamanlı olay dizgesi ve yorumu aşağıdaki şekilde oluşturulabilir:

1. *Han Bayındır Oğuz Beyleri ziyafete davet eder.* Boyun başlangıcında, iktidar hiyerarşisinin başındaki Han Bayındır'ın Oğuz Beyleri için etkileyici davet düzenlediği anlatılıyor. "Hanlar hanı Bayındır yılda bir kere ziyafet verip Oğuz Beyleri misafir ederdi" (Ergin 2004:21) ifadesinden, bu etkinliğin egemenliğini teyit etmek ve şöhret salmak için düzenli olarak yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu eylemin amacı, "Toplumsal statüyü korumak ve güçlendirmek için cömertlik yapmak/varlıklarını paylaşmak" olarak belirlenebilir.

2. *Kurban kesilir.* Hanın düzenlendiği ziyafette en değerli sayılan "attan aygır, deve-den buğra, koyundan koç" gibi hayvan (Gökyay 1973: 4) kurban kesilir. Söz konusu kurban kesme geleneği, genel olarak mitolojik düşünme tarzına özgü "alış-veriş" mantığının bir göstergesi olup, yok edici güçleri bir nevi doyurmak ve yatıştırmak istemiyle gerçekleştirilir. Bu eylemin, "ölüm pahasına istikrarı sağlamak" amacıyla yapıldığı söylenebilir.

3. *Çocuğu olmayan Dirse Han dışlanır.* Bayındır Hanın emriyle oğlu olan beyler ak otağa, kızı olan kızıl otağa, oğlu kızı olmayan kara otağa alınır: "Allah Taâla çocuk olmayana beddua etmiştir biz de beddua ederiz denir." (Ergin 2004:21) Bu olayda toplumun ve iktidarın devamlı işlemesi için, onun sürekliliğini sağlamayan öğelerin dışlanmasına karar verilir ki bu karar mevcut düzenin bozulmasına yol açar: Dirse Han, diğer beyler ve yiğitler nezdinde aşağılanır. Bu eylem, "Düzenin sürekliliğini sağlamak amacıyla mevcut dengenin bozulması" olarak nitelendirilebilir.

4. *Dirse Han hatununu suçlar ve tehdit eder.* Hak etmediğini düşündüğü davranışla karşılaşan Dirse Han "Benim suçum nedir ki kara otağa konurdu beni?" diye sorar ve kendine karşı yapılan asılsız suçlamayı bu sefer eşine yönlendirir: "Han kızı sebebi nedir söyle bana müthiş gazap ederim şimdi sana." (Ergin 2004:23) Bu olay, "toplumsal statüyü korumak adına başkasına haksızlık etmek" olarak nitelendirilebilir.

5. *Hatun, çocuğun olabilmesi için ziyafet düzenlemeyi önerir.* Dirse Han'ın eşi, suçlamayı reddeder ve "Hanum ne bendedür ne senden, üstümüzde kaim duran Allahdandır" diyerek, Tanrı'nın onlara çocuk vermesi için büyük bir ziyafet düzenlemek, bağışta bulunmak ve dilek dilemek gerektiğini söylüyor (Gökyay 1972:6). Bu olay daha önce belirlediğimiz "Toplumsal statüyü korumak ve güçlendirmek için cömertlik yapmak/mülkü sarf etmek" kategorisine yerleştirilebilir. Bu noktada kurgudaki ilk tekrar durumu tespit edilir.

6. *Kurban kesilir oğlu doğar.* Dualar kabul edilir ve Dirse Han'ın eşi hamile kalır, çocuğu doğurur. Bu eylemler hem Dirse Han'ın hem de eşinin statüsünün korunmasını sağlar. Bu olay, daha önce belirlediğimiz "ölüm yoluyla istikrarı sağlamak" grubuna dâhil edilebilir.

7. *Büyümüş oğlan Bayındır Han'ın Boğası ile boğuşur.* 15 yaşına gelen oğlan, ak meydana salınan Bayındır Han'ın dövüş boğasıyla kahramanca dövüşür. Bayındır Hanın boğasıyla mücadelesi, iktidar simgesi olan bir şeyin değerini sorgulamak ve aynı zamanda bu güç hiyerarşisinde kendine yer açmak demektir. Bundan dolayı bu olay, daha önce belirlenen "Yaşam uğruna mevcut dengenin bozulması" başlığı altında yerleştirilebilir.

8. *Dirse Han'ın oğlu boğayı öldürür, ona isim verilir.* Cesareti, gücü ve zekâsını kullanarak oğlan boğayı öldürür ve Oğuz beylerinin saygısını kazanır. “Oğuz Beyler gelip oğlanın başında toplandılar, aferin dediler. Dedem Korkut gelsin, bu oğlana ad koysun, beraberine alıp babasına varsın, babasından oğlana beylik istesin, taht al versin dediler.” (Ergin 2004:23). Boğaç adı verilen delikanlı böylece sosyal ve siyasi yaşamda kendine yer edinir. Bu olay, “Ölüm sayesinde istikrar” grubuna dâhil edilebilir.

9. *Boğaç beylik alır, Dirse Hanın yiğitlerine artık saygı göstermez.* Boğaç'ın beylik ve taht elde etmesi, kaçınılmaz olarak mevcut iktidar hiyerarşisindeki değişikliklere yol açtı. Bu olayı, tekrar “Yaşam uğuruna dengenin bozulması” demetine yerleştirebiliriz.

10. *Kırk yiğit/nâmert Boğaç'a iftira eder.* Kırk yiğit eskiden sahip olduğu statüye dönmek için Boğaç'ı öldürme planı kurdular: “Gene de bizim izzetimiz hürmetimiz babasının yanında hoş olur” (Ergin 2004:26). Bu amaçla kırk namert Boğaç'ı iftira edip, Dirse Hanın itibarının tehlikede bulunduğunu söylerler. Bu olay, “toplumsal statüyü korumak adına başkasına haksızlık etmek” grubuna dâhil edilebilir.

11. *Dirse Han oğlunu avda öldürmeye kalkışır.* Yiğitlerinin iftirasına inanan ve sinsî planına uyan Dirse Han, artık kendisi bir tehdit ve rakip olduğu düşündüğü Boğaç'ı ortaklaşa katıldıkları avda öldürüyor (yaralıyor). Bu olay da daha önce tespit edilen “Düzeni korumak amacıyla öldürmek” eylemler grubuna yerleştirilebilir.

12. *Annesi Kırk İnce Belli Kız'la Boğaç'ı kurtarır ve iyileştirir.* Avdan dönmeyen oğlu için endişe duyan Dirse Han'ın hatunu, oğlunu aramaya gider ve onu yaralı halde bulur. Boğaç'a gelen Hızır İlyas'ın “Dağ çiçeği, anne sütü senin yarana merhemdir” sözlerine uyarak, Kırk İnce Belli Kız dağ çiçeği toplar, annesi ise kendini zorlayarak kanla karışık süt elde eder ve oğlunu iyileştirir. Bu olay anne sevgisi ve merhametin bir göstergesi olduğu için “Toplumsal statünün korunması için yapılan fedakârlık” olarak değerlendirilebilir.

13. *Kırk Nâmert Dirse Han'ı kaçıtır.* Boğaç'ın sağ kaldığını öğrenip korkan Kırk Namert, “Dirse Han eğer oğlancığını görürse bırakmaz bizi hep öldürür dediler. Gelin Dirse Hanı tatalım, ak ellerini ardında bağlayalım, alıp kafir ellerine yönelelim diyerek Dirse Hanı tuttular” (Ergin 2004:33). Bu durumda tekrar, statüsünü ve hayatını korumak amacıyla yapılan haksızlıkla karşı karşıyayız.

14. *Boğaç kırk namerdi öldürür.* Annesinin, “Yürü oğul, baban sana kıydı ise, sen babana kıyma” (Ergin 2004:33) yönlendirmesi üzerine Boğaç Dirse Han'ı namertlerin elinden kurtarmak için sefer düzenleyerek Kırk Namerdi öldür. Bu olay, “düzeni korumak amacıyla öldürmek” başlıklı eylemler grubuna yerleştirilir.

15. *Boğaç Dirse Han'ı kurtarır.* “Baba ile oğlu birbirine kocuşup ağlaşdılar, ahvallerin birbirleriyle söylediler.” (Gökyay 1973:14) Risklere rağmen babasını kurtaran Boğaç'ın bu hareketinde hem özveri hem de fedakârlık açıkça görünür.

16. *Boğaç'a beylik verilir.* Babasını affettiği ve kurtardığı için “Hanlar Hanı Bayındır Boğaç'a beylik verdi, taht verdi.” (Ergin 2004:36) Böylece toplumsal denge kalıcı bir şekilde tekrar sağlanmış olur.

Yapılan inceleme neticesinde hikâyenin kurgusunda yer alan olaylar arasında, benzer motife sahip dört grup (demet) eylem belirlenmiştir. Bu demetler düzenlenecek olan tablodaki düşey sütunları oluşturur. Birinci demette toplanan olaylarının ortak yanı, kurulu olan düzenin zedelenmesiyle veya onda değişikliklerin meydana gelmesiyle ilgili olmaktadır. Dikkate değer ki, bu gruba dâhil edilen bütün eylemler (3, 7, 9, 16) toplumsal yaşamın devam edebilmesi açısından zorunlu ve yapıcı dönüşümler olarak değerlendirilebilir. Söz konusu olayları birleştirecek sütuna, *yaşam uğuruna değişim* başlığı konulabilir.

İkinci demette topladığımız olaylar (2, 6, 8, 11, 14) hepsi öldürme eylemiyle ilişkili oldukları için, birinci demete göre karşıtlık oluşturur. Bu gruba mevcut düzenin korunması veya yeniden tesis edilmesi için gerçekleştirilen kurban etme veya öldürme olaylarını dahil ettiğimiz için ilgili sütunun başlığını *düzeni korumak için öldürmek* olarak belirledik.

Üçüncü demet ise, karakterlerin kendini savunmak veya korumak amacıyla başkalarına yaptıkları haksız suçlama, iftira ve ihanet gibi olayları birleştirir (4, 10, 13). Bu tür eylemlere *toplumsal statüyü korumak amacıyla yapılan haksızlık* başlığını koyabiliriz.

Dördüncü gruba dâhil ettiğimiz olaylar (1, 5, 12, 15), tam tersine, karakterlerin başkalarına yönelik yapılan paylaşım, fedakârlık ve yardım ile karakterize edilebilir. Bu olayları *Toplumsal statünün korunması için yapılan özveri* başlıklı bir sütuna yerleştirebiliriz. Böylece, *Dirse Han Oğlu Boğaç Han* boyunda olup biten olayları gruplaştırdığımız için hem artzamanlı hem de eşzamanlı eksenini yansıtan tablo oluşturulabilir.

Tablo 1. Eylem Türleri ve Değerler Tablosu

Yaşam uğuruna değişim (Düzen bozulur/değişir)	Düzeni korumak için öldürmek. (Düzen sabitlenir)	Toplumsal statünün korunması uğuruna yapılan haksızlık.	Toplumsal statünün korunması için yapılan özveri.
			1. Han Bayındır Oğuz beyleri ziyafete davet eder.
	2. Kurban kesilir.		
3. Çocuğu olmayan Dirse Han dışlanır.			
		4. Dirse Han hatununu suçlar ve tehdit eder.	
			5. Hatun, çocuğun olabilmesi için ziyafet düzenlemeyi önerir.
	6. Kurban kesilir, Dirse Han'ın oğlu doğar.		
7. Büyümüş oğlan Bayındır Han'ın Boğası ile boğuşur.			
	8. Dirse Han'ın oğlu boğayı öldürür, adımı ve statüyü kazanır.		
9. Boğaç beylik alır, Dirse Han'ın yiğitlerini artık saymaz.			
		10. Kırk Yiğit Boğaç'a iftira eder.	
	11. Dirse Han oğlunu avda öldürmeye kalkışır.		
			12. Annesi Kırk İnce Belli Kız'la Boğaç'ı kurtarır ve iyileştirir.
		13. Kırk Namert Dirse Han'a ihanet ederek onu kaçıtır.	
	14. Boğaç Kırk Namerdi öldürür.		
			15. Boğaç Dirse Han'ı kurtarır.
16. Boğaç beylik alır.			
Süreklilik	İstikrar	Bencillik	Fedakârlık
Yaşam	Ölüm	Bircesellik	Toplumsallık

5. Değerlendirme

Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu'nun içerdiği mesajı ve değerleri ortaya koymak için öncelikle anlatıda yer alan olay dizgesini tespit ettik ve yukarıdaki tablo şeklinde düzenledik. İncelediğimiz boyda anlatılan olaylar, sebep-sonuç ilişkileriyle bağlı tek yönlü zamansal bir zincir oluşturuyor gibi görünse de aslında bunların sarmal olarak bazı temel problem veya kaygılar etrafında dönerek geliştiğini söylemek yerinde olur. Tablodan anlaşıldığı gibi, hikâye *süreklilik* ile *istikrar*, *bencilik* ile *fedakârlık* gibi olguların kavranması ve değerlendirilmesine aracılık etmektedir. Tablomuzdaki dört sütunda yansıtılan söz konusu problemler arasında ilk çift sütunun insan varoluşunun ontolojik boyutlarıyla (yaşam/ölüm) ilgili olduğunu, diğer kalan çift sütunun ise sosyal yaşamın parametrelerine (bireysellik/toplumsallık) işaret ettiğini görmek mümkündür. Bununla birlikte, her iki çift kavram ortak bir tema altında birleşerek en genel anlamda toplumsal düzenin kalıcılığı problemini konu etmektedir.

“Yaşam uğuruna değişim” ve “düzeni korumak için öldürmek” olarak özetlediğimiz eylem türlerini birleştiren soldaki iki sütun, en temel varoluşsal kaygı olan yaşam ve ölümle ilgilidir. Mitolojik anlatıların hemen hemen hepsinde yansıtılan yaşam/ölüm teması, incelenen boyda süreklilik (hayat) ve istikrar (ölüm) özellikleriyle ele alınmaktadır. *Dirse Han*'ın çocuk sahibi olamaması problemi, hikâyenin kurgusunu tetikleyen olay olmakla birlikte, aynı zamanda yaşam sürekliliğinin vurgulanmaya çalışılan başlıca bir değer olduğuna işaret etmektedir. Toplum nezdinde *Dirse Han*'ın itibarının düşürülmesi olayı, yaşam uğuruna toplumsal statükonun feda edilebileceğini açıkça gösterir. Bununla birlikte, incelenen eseri ortaya koyan toplum için yaşamın kendisinin bir üst değer olduğunu söylemek yanlış olur. Durum böyle olsaydı, ileriki gelişmelerde *Dirse Han*'ın öz oğlunun hayatına kast etmesi olayı, kurguyu anlamsız ve anlaşılmaz kılardı. Boy, biyolojik varoluşun ve devamlılığın önemini öne sürmekle birlikte, yaşamın ancak toplumsal sistemin kalıcılığı açısından değer taşıdığını ve iktidarın onayına tabi olduğunu göstermektedir. Olaylar bu açıdan değerlendirildiğinde çelişki ortadan kalkar: *Dirse Han*'ın hem çocuk sahibi olama isteği hem de çocuğunu öldürmeyi kabul etmesi aynı sebeple - Bayındır Han'nın gözünden düşmemek ve iktidar hiyerarşisinde mevcut konumunu korumak motivasyonu - açıklanabilir.

İncelediğimiz boyda anlatılan olaylar aynı zamanda yaşamın bir gelişim süreci olduğunu, gelişimin ise kaçınılmaz olarak değişimlere yol açabileceğini söz önüne sürmektedir. Öykünün başkarakteri Boğaç'ın büyümesi ve sosyal yaşama bir aktör olarak katılması, her seferinde mevcut iktidar hiyerarşisinin yeniden biçimlendirilmesine yol açar. Yaşamın içsel vasıfları olan değişim ve dönüşümün yol açtığı istikrarsızlık, ölümle ilişkili olaylarla dengelenir. Dikkat çekicidir ki, insanlar için en kaygı verici bir olgu olarak ölüm, incelediğimiz boyda asla bir çıkmaz, anlam ve önemden yoksun olumsuz bir olay olarak gösterilmez. Tablomuzda ölüm, daha doğrusu öldürme olaylarını birleştiren demet en kalabalık olmakla birlikte hep belirli amaçla yapılmış, sebep ve sonuç ilişkileriyle örülmüş, hikâyenin kurgusu açısından kritik öneme sahip durumları kapsar. Örneğin, kurban etme olaylarında ölüm, karakterlerin amaçlarına ulaşmayı sağlayan bir prosedür olarak karşımıza çıkar. *Dirse Han*'ın oğlunun boğayı öldürmesi, onun hem ismini hem de sosyal statüyü elde etmesine yol açan olay olarak gösterilir. Son iki olayda insanların hayatlarına kastı söz konusu olmasına rağmen, her iki durumda eyleyen insanlar için öldürme eylemi karşılaştıkları problemi çözmek için bir çözüm niteliğini taşır. Bu durumda, incelenen hikâyenin insanların ölüme karşı korku ve yadırgama duygularını yatıştırmayı, ölümü yaşamla ilişkilendirerek ölüm olgusuna anlam atfetmeye hizmet ettiğini söylemek mümkün. İncelediğimiz boyda yaşamın mutlak bir değer

olmadığı gibi, ölümün de mutlak kötülük olarak anlatılmadığını görmekteyiz. Her iki olgu, ancak iktidar ilişkilerinin kalıcılığına katkıda bulunması bakımından değerlendirilebilir. Aynı zamanda boyda her iki kavramın özellikle süreklilik-istikrar yönleriyle daima birbirini dengeleyici diyalektik etkileşimde bulunduğu vurgu yapılır. Mitin “yaşamla ölüm arasında aracılık yapmaya yarayan bir çeşit mantıksal araç” (Lévi-Strauss 2012:317) olduğunu kabul edersek, incelediğimiz boyun bu işlevi oldukça başarılı bir şekilde yerine getirdiği söylenebilir.

İnsan iradesine tabi olmayan yaşam ve ölüm olgularından farklı olarak, tablomuzun sağ kısmında yer alan iki sütun insanın kişisel kararlarına ve seçimlerine bağlı olan durumlara, başka bir deyişle etik problemlere işaret eder. “Toplumsal statünün korunması uğruna yapılan haksızlık” olarak adlandırdığımız demette haksız suçlama, iftira ve ihanet gibi olayları topladığımız halde, “toplumsal statünün korunması uğruna yapılan özveri” başlıklı demette ise karakterlerin bağışta bulunma ve başkasını kurtarma gibi olayları dâhil ettik. Her iki gruptaki eylemler mevcut toplumsal statüyü korumak gibi ortak bir motivasyonla yapılsalar da bunların nitelikleri farklıdır. Birinci demetteki olaylar, başkasının hak ve çıkarlarını göz ardı ederek bencil bir davranışı temsil eder. İkinci demetteki olaylar, tersine, başkasının iyiliği için yapılan fedakârlığın örneklerini teşkil eder. Hikâyenin kurgusundaki söz konusu olayların sıralanması ve neticelendirilmesi, bireysel ve bencil davranışları yanlış ve sakıncalı, diğer insanların yararına yapılan eylemlerin ise doğru ve kârlı olduğunu gösterir. Bu eylemlerle özellikle paylaşımcılık, yardımseverlik, sadakat gibi özelliklere ve değerlere vurgu yapılmaktadır. Hikâye, böylece, insanların yaşam biçimlerinden dolayı sahip oldukları bireysel ve toplumsal güdülerinin bir nevi yönlendirmesi ile toplumun yararını gözeten yaşam tarzını norm haline getirmeye çalışır.

Sonuç

Uygulanan yapısal çözümleme neticesinde, *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*’nda yer alan karakterler, kurgusal öğeler ve eylemler arasındaki ilişkilerin örüntüleri incelenmiş olup, hikâyenin anlam ve işlevi tespit edilmiştir. Buna göre, hikâye bir aile içi nesiller döngüsüyle birlikte iktidar yetkilerinin nasıl devredildiğini anlatarak, bu süreçte karşılaşılabilen en tipik problemlerin sebeplerini göstermekte ve çözüm önerileri sunmaktadır. Yapılan analiz, söz konusu boyun kurgusundaki dinamiğin, *yaşam* ile *ölüm*, *bireysellik* ile *toplumsallık* gibi insan varoluşunun temel boyutlarına dair karşıt kavramların çözümüyle kazanıldığını göstermiştir. Hikâyede yer alan olay ve eylemleri özellikleri bakımından dört farklı grup şeklinde sınıflandırmak mümkün olmakla birlikte, bütün eylemlerin toplumsal düzen ve iktidar hiyerarşisini korumaya yönelik olduğu açıktır. Araştırma, böylece, Oğuz Türklerinin yaşam ve kültüründe toplumsal örgütlenmenin kalıcılığının en üst değer olduğunu göstermiştir. Göçebe yaşam tarzından yerleşik bir yaşama geçişin ve İslamiyet’le yeni tanıştıkları dönemi yansıtan destanda (Bayat 2021:23), Türk topluluğun belirli bir toprak bölümü veya dinî ilkeler etrafında toplanarak değil, insanlar arası güçlü ve kalıcı ilişkilere dayanarak nasıl süreklilik sağladığı anlatılmaktadır. Dayanağı toplumsal bağlar olan topluluk için, üyelerinin başta sadakat, dürüstlük, vefakarlık ve fedakârlık gibi özelliklere sahip olmak, dolayısıyla başkalarının haklarını gözetmek ve ihlal etmemek olduğu esas olmuştur. Söz konusu ilke ve davranış kalıplarını insanlara benimsetmeyi amaçlayan *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu*’nun böylece, günümüzde de güncelliğini ve eğitsel değerini devam ettirdiği söylenebilir.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aslan, Muştala ve Milay Köktürk. “Boğaç Han Hikâyesinde Davranış Analizi.” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 2/2 (1997): 247-25.
- Bartold, Vasiliy. “Turetskiy epos i Kavkaz”. Kniga Moego Deda Korkuta. Oguzskiy Geroičeskiy Epos. Haz. V.M. Jirmunskiy ve A.N. Kononov. Moskova-Leningrad: Nauka, 1962: 109-121.
- Bayat, Fuzuli. *Mitten Tarihe, Sözden Yazıya Dede Korkut Oğuznameleri*. İstanbul: Ötügen, 2021.
- Boratav, Pertev Naili. “Dede Korkut Hikâyelerindeki Tarihî Olaylar ve Kitabın Te’lif Tarihi”. *Journal of Turkology* 13 (2010): 31-62.
- Deveci, H. ve diğerleri. “Dede Korkut Hikâyelerinde yer alan değerler”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 12/ 46 (2013): 294-321.
- Eliade, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. Çev. S. Rifat. İstanbul: Om Yayınevi, 2001.
- Eliuz, Ülkü. “İmge ve Göstergeler Uzamı: Dede Korkut Hikâyeleri.” *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 15/2 (2015): 75-88.
- Ekici, Metin. “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Anlatmasında Bireysellik ve Toplumsal Bütünlük”, *Milli Folklor* 52 (Kış 2001): 50-59.
- Ergin, Muharrem. Dede Korkut Kitabı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2004.
- Gökyay, Orhan Şaik, haz. *Dedem Korkudun Kitabı*. İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Yayınları, 1973.
- Günay, Umay. “Dede Korkut hikâyelerindeki karakterlerin tahlili.” *Milli Folklor* 37/5 (1998): 3-12.
- . “Dede Korkut Kitabı ve toplumsal değerlerin tahlili”. *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2000: 191-202.
- Jirmunskiy V.M. “Oğuzskiy geroičeskiy epos” Kniga Moego Deda Korkuta. Oguzskiy Geroičeskiy Epos. Haz.V.M. Jirmunskiy ve A. N. Kononov. Moskova-Leningrad: Nauka, 1962: 131-258.
- Köprülü, Mehmet Fuad. *Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Ötügen Yayınları, 1980.
- Lévi-Strauss, Claude. *Mit ve Anlam*. Çev. G. Y. Demir. İstanbul: İthaki Yayınları, 2013.
- . “The Structural Study of Myth.” *The Journal of American Folklore* 68/270 (1955): 428-444.
- . *Yaban Düşünce*. Çev. Tahsin Yüce. İstanbul: YKY, 1993.
- . *Yapısal Antropoloji*. Çev. Adnan Kahiloğulları. İstanbul: İmge Kitapevi, 2012.
- Oğuz, Öcal. “Dede Korkut Destanlarından “Kanlı Koca Oğlu Turalı Boyı”nın Tahlili.” *Bilig* 1 (1996): 17-23.
- Özbay, M. ve Tayşi Karakuş. “Dede Korkut Hikâyeleri’nin Türkçe öğretimi ve değer aktarımı açısından önemi.” *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 1 (2011): 21-31.
- Pehlivan, Gürol. “Dede Korkut Kitabı’nın Dresden ve Vatikan Nüshalarının Müstensihlerinin Karşılaştırılması”. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 40 (2015):147-171.
- Propp, Vladimir. *Masalın biçimbilimi*. Çev. M. Rifat, S. Rifat. İstanbul: Türkiye İş bankası Yayınları, 2011.
- Reichl, Karl. “Türk Destanları.” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi* 22 (2006): 47-59.
- Rossi, Ettore. “Dede Korkut Kitabı üzerine araştırma.” Çev. M. H. Şakiroğlu. Erdem 12/34 (1999): 183-276.
- Saraç, Ömer. “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Hikâyesinde Sosyal Göstergeler Açısından Kültür Kodları ve Anlam Kalıpları”. *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 6 (2015): 129-137.
- Saussure, Ferdinand de. *Genel Dilbilim Dersleri*. Çev. B. Vardar. İstanbul: Multilingual, 2001.
- Şahin, Aysuda. “Dede Korkut Hikâyelerinde Yapı”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2017.
- Uç, Himmet. “Dirse Han Oğlu Buğaç Han Hikâyesi”. *Milli Folklor* 60 (2003): 47-56.
- Yakubovskiy, A.Y. “Kitab-ı Korkud i ego znaçenie dla izuçeniya turkmenskogo obşestva v epohu rannego srednevekovya.” Kniga Moego Deda Korkuta. Oguzskiy Geroičeskiy Epos. Haz.: V.M. Jirmunskiy ve A.N. Kononov. Moskova-Leningrad: Nauka, 1962: 121-130.